

Черняєва А.О.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

МІНІМАЛЬНІ НОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Черняєва А.О. Мінімальні норми державного регулювання доходів домогосподарств: ефективність та удосконалення. Стаття присвячена аналізу ефективності використання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати як інструментів державного регулювання рівня та диференціації доходів населення України. Доведено, що кореляційний зв'язок між законодавчо встановленими мінімальними нормами доходів і споживання домогосподарств, їхньою платоспроможністю і реальною заробітною платою є слабким або нульовим, що обмежує можливості впливу держави на життєвий рівень населення. Обґрунтовано необхідність удосконалення методики визначення та застосування мінімальних норм державного регулювання доходів шляхом її доповнення інфляційними параметрами доходів, урахування особливостей регіонів країни, забезпечення їх спрямованості на подолання надмірної диференціації доходів.

Ключові слова: доходи, диференціація доходів, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, диференціація доходів, номінальна та реальна заробітна плата, політика доходів, інструменти державне регулювання доходів.

Черняева А.А. Минимальные нормы государственного регулирования доходов домохозяйств: эффективность и усовершенствование. Статья посвящена анализу эффективности использования прожиточного минимума и минимальной заработной платы как инструментов государственного регулирования уровня и дифференциации доходов населения Украины. Доказано, что корреляционная связь между законодательно установленными минимальными нормами доходов и потребления домохозяйств, их платежеспособностью и реальной заработной платой является слабой или нулевой, что ограничивает возможности государства влиять на уровень жизни населения. Обоснована необходимость совершенствования методики определения и применения минимальных норм государственного регулирования доходов на основе ее дополнения инфляционными параметрами доходов, учета особенностей регионов страны, обеспечения ее направленности на преодоление чрезмерной дифференциации доходов.

Ключевые слова: доходи, дифференціація доходів, прожиточний мінімум, мінімальна заробітна плата, диференціація доходів, номінальна і реальна заробітна плата, політика доходів, інструменти державного регулювання доходів.

Chernyayeva A.O. Minimum norms of state regulation of incomes of household: efficiency and improvement. The article is devoted to the analysis of the efficiency of using the subsistence minimum and minimum wages as instruments of state regulation of the level and differentiation of incomes of the population of Ukraine. The correlation between the legislatively established minimum rates of income and consumption of households, their solvency and real wages is weak or zero, which limits the possibility of state influence on the standard of living of the population is proved. The necessity of improving the methodology for determining and applying the minimum norms of state regulation of incomes by adding inflationary income parameters taking into account the features of regions of the country, ensuring their orientation to overcoming the excessive income differentiation is substantiated.

Key words: income, income differentiation, living wage, minimum wage, income differentiation, nominal and real wages, income policy, state regulation of income.

Постановка проблеми. Доходи населення є одним із найважливіших об'єктів державного регулювання й інструментів макроекономічної політики. У сучасний період здійснення економічних реформ в Україні повинно спиратися на теоретичну базу результатів наукових економічних досліджень доходів, їх чинників, диференціації, джерел та тенденцій. У цьому контексті важлива роль належить обґрунтуванню дієвих інструментів політики доходів, від яких безпосередньо залежить досягнення її цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доходи є економічною категорією, яка постійно знаходиться в центрі уваги економічної науки. Різні аспекти доходів та їх державного регулювання досліджують І.С. Благун [1], К.Г. Губін [2, 3], Л.І. Дмитришин [1], Т.О. Кізіма [3], Т.М. Кір'ян [4], А.М. Колот [6], О.І. Кравчук [6], С.Р. Леськів [8], С.А. Навроцький [7], Р.М. Скриньковський [8], І.В. Петлін [7], Я.Ю. Штокало [9], Х.І. Щерба [10] та інші. Держава, регулюючи рівень життя населення, спирається на інструменти

мінімального нормування доходів: прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, намагаючись встановити бар'єри надмірній диференціації доходів. І це має певні позитивні результати. Але в умовах інфляції та інших проявів макроекономічної нестабільності застосування зазначених інструментів державного регулювання не забезпечує зростання реальних доходів домогосподарств та підвищення життєвого рівня населення. Нагальним є розв'язання проблеми вибору ефективних інструментів політики доходів з метою підвищення ефективності впливу держави на їх рівень та диференціацію.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення інструментів державної політики доходів на основі аналізу ефективності державного регулювання через мінімальні норми доходів домогосподарств.

Вклад основного матеріалу. Аналіз рівня та диференціації доходів населення спирається на розрахунок багатьох показників, серед яких коефіцієнт Джині та коефіцієнт Пальма, за їх значеннями Україна (близько 25% і менше 2,5%) очолила рейтинг країн за Індексом нерівності 2017 року як країна з найменшим розривом між багатими і бідними [11]. Про високий рівень фінансової рівності в Україні також свідчать значення квінтільного коефіцієнта диференціації загальних доходів населення та квінтільного коефіцієнта фондів (за загальними доходами) у період 2010–2016 рр. (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, в Україні протягом 2010–2016 рр. квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення був низьким і незмінно дорівнював 1,9 рази, квінтільний коефіцієнт фондів (за загальними доходами) знизився з 3,5 рази у 2010 році до 3,0 разів у 2016 році. Аналізуючи ці показники, слід зауважити:

1) якщо у 2016 році фактичний прожитковий мінімум – 2646,4 грн. [12], а розрив між багатими та бідними за квінтільним коефіцієнтом фондів – 3 рази, то з певною похибкою, але можна стверджувати, що середньодушовий загальний дохід багатих у місяць дорівнював приблизно 7939,2 грн., що не відповідає дійсності. Тільки середньомісячна заробітна плата за січень–грудень 2016 року дорівнювала 5183 грн. [13]. Якщо ж за основу розрахунку взяти законодавчо встановлений прожитковий мінімум, то багатими були особи, середньомісячні доходи яких дорівнювали 4164,3 грн., що нижче середньої зарплати. Виходячи з цього, або дохід бідних значно перевищував законодавчо встановлений чи фактичний прожитковий мінімум, або розрив між бідними та багатими значно більший, ніж значення квінтільних коефіцієнтів;

2) за даними Держстату, порівняно з відповідним періодом 2016 року кількість домогосподарств, яким призначено субсидії, збільшилася на 3,6 тис., або на 0,3%, кількість учасників Програми житлових субсидій, які одержували субсидії, становить 42,3% від загальної кількості домогосподарств України [14]. У 2016 році середній розмір домогосподарств дорівнював 2,58 особи, а чисельність населення України на 1 січня 2017 року – 42 584,5 тис. осіб [15]. Отже, у цей період кількість домогосподарств в Україні дорівнювала 16 505 620 одиниць, з них 7 130 429 одиниць звернулися за субсидією, що дає підстави для висновку, що 16 970,4 тис. осіб, або 40% населення, були неплатоспроможними щодо оплати комунальних послуг. У січні–лютому 2017 року за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулися 870,4 тис. домогосподарств, що на 5,7% більше, ніж у січні–лютому 2016 р. [16]. Тобто рівень доходів 47 тис. домогосподарств знизився настільки, що вони внаслідок неплатоспроможності звернулися за субсидією;

3) рівень та диференціацію доходів населення відображають показники частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму; частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму (табл. 2);

4) важливим для аналізу доходів є визначення відхилення між законодавчо встановленим та фактичним прожитковим мінімумом, який залежить від номінального прожиткового мінімуму та цін на товари споживчого кошика (табл. 3);

На основі даних таблиць 2, 3 слід відзначити, що, в Україні спостерігається протилежна спрямованість змін частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму за показниками законодавчо встановленого та фактичного прожиткового мінімуму: частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, протягом 2014–2016 рр. постійно зменшувався, відповідно до років – 8,6%, 6,4%, 3,8%; частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, по-перше, суттєво перевищувала частку населення з доходами, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, по-друге, різко зросла у 2015 році і тільки на 0,8% зменшилася у 2016 році. Зазначена розбіжність пояснюється багатьма причинами соціально-економічного та політичного характеру, але важливо підкреслити, що

Таблиця 1

Диференціація життєвого рівня населення України (2010–2016 рр.)

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Квінтільний коефіцієнт фондів (за загальними доходами), разів	3,5	3,4	3,2	3,3	3,1	3,2	3,0

Джерело: [12]

Прожитковий мінімум в Україні (2014–2017 рр.)

Роки	Законодавчо встановлений прожитковий мінімум у середньому на одну особу в місяць, грн.	Фактичний ¹ прожитковий мінімум у середньому на одну особу в місяць, грн.	Відсоток частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, до загальної чисельності населення, %	Відсоток частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, до загальної чисельності населення, %
2014	1176,0	1357,6	8,6	16,7
2015	1227,3	2257,0	6,4	51,9
2016	1388,1	2646,4	3,8	51,1
2017				
січень	1544,0	2729,0 / 3127,0 ²	-	-
Лютий	1544,0	2768,0 / 3173,0	-	-
Березень	1544,0	2825,0 / 3237,0	-	-
Квітень	1544,0	2862,0 / 3280,0	-	-
Травень	1624,0	2930,0 / 3359,0	-	-
Червень	1624,0	3050,0 / 3499,0	-	-
Липень	1624,0	3035,34 / 3483,29	-	-
Серпень	1624,0	2954,0 / 3389,0	-	-
Вересень	1624,0	2980,0 / 3419,0	-	-
Жовтень	1624,0	3017,0 / 3460,0	-	-
Листопад	1624,0	3056,0 / 3505,0	-	-
Грудень	1700,0	3091,0 / 3544,0	-	-
2017 у середньому у місяць	1603,3	2941,2 / 3372,9	-	-
2018				
Січень	1700,0	3128,0 / 3587,0	-	-
Лютий	1700,0	3156,0 / 3620,0	-	-

¹ Прожитковий мінімум у цінах певного місяця

² Фактичний прожитковий мінімум без урахування обов'язкових платежів / з урахуванням обов'язкових платежів

Джерело: [12]

наведені дані свідчать про пріоритетну роль цінових змін щодо визначення рівня життя населення, а не державного регулювання доходів через встановлення прожиткового мінімуму чи мінімальної зарплати. Цей висновок підтверджує зростання відсотка відхилення законодавчо встановленого і фактичного прожиткового мінімуму, відповідно за роками – 115,9%, 183,9 %, 190, 6%. У 2017 році відсоток відхилення законодавчо встановленого і фактичного прожиткового мінімуму у середньому за місяць дорівнював 188,5% без урахування обов'язкових платежів і 210,4% з урахуванням обов'язкових платежів, у січні 2018 року – відповідно 184,0% і 211,0%, у лютому 2018 року – відповідно 185,6 % і 212,9%. Інфляційне зростання цін нівелює вплив політики держави у сфері доходів через інструменти мінімальних норм, отже, слід спрямувати зусилля саме на здійснення антиінфляційних заходів;

4) зіставлення темпів зростання мінімальної, номінальної та реальної заробітної плати в Україні (табл. 4) дає підстави для висновку про слабкий або навіть нульовий кореляційний зв'язок мінімальної і реальної заробітної плати. Так, у 2017 році мінімальна заробітна

плата зросла більш ніж у 2 рази, реальна зарплата – на 19,1%. Як бачимо, сила кореляція дуже слабка.

Висновки. Мінімальні норми доходу та споживання, які є інструментами державного регулювання життєвого рівня населення, та методика їх визначення і використання потребують удосконалення. Це зумовлено тим, що, як свідчить проведений аналіз, по-перше, законодавчо встановлений прожитковий мінімум суттєво відрізняється від фактичного. При цьому слід підкреслити, що методика розрахунку фактичного прожиткового мінімуму недосконала, оскільки її метою є мінімізація, а не оптимізація споживчого кошику осіб із низькими доходами. Отже, застосування мінімальної норми споживання під час аналізу рівня життя дає недостовірні дані щодо реальної бідності в країні та розриву між багатими та бідними. До речі, відсутніми є індикатори визначення рівня багатства та середньої норми доходів і споживання, що важливо для аналізу диференціації населення за доходами. По-друге, вплив іншої мінімальної норми – мінімальної заробітної плати – на рівень реальних доходів є слабким, що дає підстави для висновку про необхідність удосконалення її роз-

**Відхилення фактичного прожиткового мінімуму
від законодавчо встановленого в Україні (2014 – початок 2018 р.)**

Роки	Відхилення фактичного прожиткового мінімуму від законодавчо встановленого, %	Відхилення фактичного прожиткового мінімуму без урахування обов'язкових платежів від законодавчо встановленого, %	Відхилення фактичного прожиткового мінімуму з урахуванням обов'язкових платежів від законодавчо встановленого, %
2014	115,6	-	-
2015	183,9	-	-
2016	190,6	-	-
2017			
Січень	-	176,7	202,5
Лютий	-	179,3	205,5
Березень	-	183,0	209,7
Квітень	-	185,4	212,4
Травень	-	162,0	206,8
Червень	-	187,8	215,5
Липень	-	186,9	214,5
Серпень	-	181,9	208,7
Вересень	-	183,5	210,5
Жовтень	-	185,8	213,0
Листопад	-	188,2	215,8
Грудень	-	181,8	208,5
2017 у середньому у місяць	-	183,5	210,4
2018			
Січень	-	184,0	211,0
Лютий	-	185,6	212,9

Джерело: розраховано на основі даних: [16, 17]

Темпи зростання/зниження мінімальної, номінальної та реальної заробітної плати в Україні (2014–2017 рр.)

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Мінімальна місячна заробітна плата, грн.	1218	Січень–серпень: 1218; вересень–грудень: 1378; у середньому за рік: 1271,3	Січень–квітень: 1378; травень–листопад: 1450; грудень: 1550; у середньому за рік: 1433,3	3200
Темпи зростання мінімальної зарплати до попереднього року, %	-	104,4	112,7	223,3
Темпи зростання номінальної зарплати до попереднього року, %	106,0	120,5	123,6	137,1
Темпи зростання реальної зарплати до попереднього року, %	93,5	79,8	109,0	119,1

Джерело: [18, 19, 20, 21]

рахунку. З цією метою є важливим здійснення таких заходів:

1) коригування мінімальних норм відповідно до індексу споживчих цін у певний період. Можливим є встановлення мінімального відсотка зростання цін, за перевищення якого слід проводити індексацію мінімальних норм;

2) удосконалення структури споживчого кошика з метою його оптимізації, а не мінімізації;

3) диференціація мінімальних норм залежно від рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни. Єдині мінімальні норми для різних регіонів нівелюють притаманні їм економічні, соціальні, культурні відмінності, що обмежує їх вплив на реальний рівень доходів та споживання;

4) актуальним у контексті децентралізації є делегування розроблення та встановлення мінімальних норм місцевим органам влади.

Список використаних джерел:

1. Благун І.С. Аналіз і обґрунтування показників вимірювання нерівності в розподілі доходів / І.С. Благун, Л. І. Дмитришин // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 4. С. 192–201.
2. Губін К.Г. Система формування доходів населення в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / К.Г. Губін // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. 2013. № 4. С. 105–117.
3. Губін К.Г. Системні засади нерівності доходів населення в Україні та шляхи їх подолання / К.Г. Губін // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. 2014. № 3. С. 45–58.
4. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія / Т.О. Кізіма. К.: Знання, 2010. 431 с.
5. Кір'ян Т.М. Гідна заробітна плата у становленні соціальної держави / Т.М. Кір'ян, Ю.М. Куліков, В.В. Сафонов // Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 1. С. 23–31.
6. Колот А.М. Людина і нова економіка: діалектика розвитку / А.М. Колот, О.І. Кравчук // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2015. № 1. С. 8–29.
7. Навроцький С.А. Система фінансового регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах / С.А. Навроцький І.В. Петлін // Фінансовий простір. 2013. № 3 (11). С. 49–52. URL: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1303/13nsa#sfr.pdf>
8. Скриньковський Р.М. Формування доходів домогосподарств та їх вплив на рівень життя населення / Р.М. Скриньковський, С.Р. Леськів // Агросвіт. 2015. № 1/ URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2015/6.pdf С. 25-29
9. Штокало Я. Доходи домогосподарств – показник рівня життя населення / Я. Штокало // Наукові записки Тернопільського нац. педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль, 2010. Вип. 2 (28). С. 80–85.
10. Щерба Х.І. Розподіл доходів населення України та декомпозиція коефіцієнта Джині / Х.І. Щерба // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Нац. Ун-ту Львівська політехніка. Львів: Вид. Львівської політехніки, 2013. № 767. С. 368–374.
11. Україна очолила рейтинг країн, де розрив між багатими і бідними найменший. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/04/27/624325>
12. Диференціація життєвого рівня населення. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2016 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Держстат озвучив кількість сімей, які отримують субсидії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.
15. Характеристика домогосподарств. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2017 року та середня чисельність у 2016 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Прожитковий мінімум. URL: <http://expert.fpsu.org.ua/monitoring-prozh-minimum>.
17. Бюджет-2017: з 1 січня прожитковий мінімум становитиме 1544 гривні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2147602-budzet2017-z-1-sicna-prozitkovij-minimum-stanovitime-1544-grivni.html>.
18. Мінімальна заробітна плата на 2014 рік. URL: <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/oplata-truda/1133-minimalna-zarobitna-plata.html>.
19. Мінімальна зарплата і прожитковий мінімум у 2015 році. URL: <http://ogo.ua/articles/view/2015-01-04/58199.html>.
20. Розміри мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму на 2016 рік році. URL: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/230897.html>.
21. Темпи зростання / зниження номінальної та реальної заробітної плати. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.